Gönderim Tarihi: 16.10.2017

Kabul Tarihi: 13.11.2017

YOLLAR AYRILDI PEKİ ŞİMDİ NE OLACAK? OSMANLI'DA BOŞANMA SONRASI YAŞANAN SORUNLAR

There is a Break-Up, so What Will Happen Next? Problems Experienced
Following a Divorce in the Ottoman State

Tuba ÇINAR

Okt. Çukurova Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
tcinar@cu.edu.tr

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Osmanlı toplumunda boşanma üzerine yapılan çalışmaların sayısına ve yönüne bakıldığında sanki o zamanlarda ailevi sorunlar yaşanmamış, eşler pek boşanmamış yahut da çok medeni bir şekilde ayrılıp boşanmanın üstesinden kolaylıkla gelmişler gibi bir algı uyanmaktadır. Evet, belki erkekler cinsiyetlerinin sağladığı avantajla hiç evlenmemiş gibi yeni bir güne uyanmışlardı... Peki kadınlar, onlar da mı? Günümüzde yükseköğrenim görmüş bireyler bile boşanma sonrasında birtakım sıkıntılar yaşıyorlarsa, özellikle kadınların boşanmayla baş etme ve uyum süreçlerini geçiriyor olmalarını göz önünde bulundurursak, eğitim seviyesi düşük, ekonomik özgürlükleri olmayan Osmanlı kadınlarının boşanmaları gibi boşanma sonrasındaki yaşamları da kolay olmamış ve bu kadınlar boşanma sonrasında birtakım sıkıntılar yaşamışlar olsa gerektir. Ancak kadınların okur-yazarlık oranının düşük, mahkeme kayıtlarının ve belgelerin ayrıntılardan damıtılmış olması ve dönemin siyasetçi ve entelektüelleri gibi arkalarında anılar bırakamamış olmaları gibi nedenlerle kadınların tecrübelerine erişimdeki güçlük bunları tespit etmeyi zorlaştırıyor. Böyle olmakla beraber sınırlı sayıda kaynakla da olsa, günümüz boşanma tecrübelerinden hareketle Osmanlı toplumunda boşanma sonrasında yaşanan sıkıntıları ve kadınların boşanma tecrübelerini tespit etmek az da olsa mümkündür. İşte bu çalışma bunu yapmaya çalışıyor.

Anahtar Kelimeler: Aile, Boşanma, Kadın, Osmanlı, Sorun

Abstract

When the number and tone of the studies made on divorce in the Ottoman society are examined, it looks as if familial problems were not experienced in those times, almost no divorce happened between spouses or they broke up in a very civilized manner and overcame the issue of divorce easily. Yes, based on the advantage they gained by their sex, men could have woken up to a new day as if they had never married... But how about women, was it the same for them, too? Considering that even today individuals with higher education background experience various problems after a divorce, and that especially women pass through the phases of coping with a divorce and adaptation, it then becomes obvious that Ottoman women with their poor level of education and finance certainly did not enjoy easy divorces or an

easy subsequent life but faced certain troubles. However, the difficulty of accessing women's experiences makes it hard to identify those situations because the rate of literacy was poor among women, court records and documents were deprived of details, and the politicians and intellectuals of the period did not leave memoirs behind. But although the sources are scarce, it is possible based on the experiences of divorce in our day to determine the difficulties experienced after divorces in the Ottoman society and the divorcing experiences of women. This is what exactly the current study attempts to do.

Keywords: Family, Divorce, Woman, Ottoman, Problem

1. KADIN VE ERKEĞE DAİR

1.1. PİŞMANLIK, YENİ EVLİLİK GİRİŞİMLERİ VE ŞİDDET

Aile hayatının çekilmez bir hale gelmesi yahut keyfi olarak evlilik birliğini sona erdiren bireyler ne yazık ki yanlış evliliklerinin bir uzantısı olarak boşanma sonrasında da bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Örneğin talak ve tefrik yöntemleriyle boşanan eşler arasında daha çok mehir ve nafakanın ödenmemesi üzerine anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Çünkü talak ve tefrik yöntemiyle boşanmalarda koca karısına mehir ve nafaka vermek zorundaydı. Muhâla'a yöntemiyle yapılan boşanmalarda ise erkek hiçbir zaman ödemediği mehir ve yükü omuzlarından kalkan nafaka sayesinde sırtı pek ve hayli lekesiz bir mali geçmişle kendisine yeni gelinler düşünürken, kadınlar ekonomik sıkıntılar nedeniyle yaptıkları muhâla'a anlaşmasından pişman olup mehir ve nafakalarını almak için mahkeme yolunu tutmuşlardı. Ayrıca istemedikleri evliliklerini sonlandırabildikleri için hallerinden hoşnut olmakla beraber bakire oldukları döneme karşılık artık evlilik için daha az mehir istemişler (Zilfi, 2010, s. 275), evlilikleri öncesindeki avantajlarını kaybetmişlerdi.

Osmanlı mahkeme tutanaklarında erkeklerin bilinçli olarak yaptıkları boşanmaların yanı sıra öfkeli bir anlarında, ani bir kararla yahut boşanma niyeti olmaksızın ağızlarından çıkıveren “boş ol” sözleri sonucunda dağılan yuvalarının ardından pişman olduklarına dair davalara da rastlanmaktadır. Bu nedenle boşanma sonrasında boşanma kararından pişman olan erkeklerin¹ eski eşleriyle tekrar birleşmek için onlara baskı ve tehditte bulunmaları boşanma sonrasında yaşanan bir diğer problem olmuştur (BOA, DH. MKT., 2108/119, 5.Ca.1316). Örneğin Tarsuslu bir hanımefendi kocasının kendisini boşamasına rağmen ceza alması için hala kendisinin karısı olduğunu söyleyip başkasıyla “fîl-i şen'i” yaptığını iddia etmesinden şikâyetçi olmuştur (338 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicili, Belge

¹ 19. yüzyıl sonlarına ilişkin verilere göre boşanan çiftlerin %5'inin yeniden birbiriyle evlendiği tespit edilmiştir. Bkz. (Zilfi, 2010, s. 289).

No: 62, s. 32, 16.R.1312). Özellikle boşanmanın ardından başlayan yeni evlilik girişimleri eski eşlerin müdahalelerini daha da artırmıştır. Örneğin Elbistan kazasından Aişe Fatıma isimli bir kadın aralarındaki geçimsizlik nedeniyle mehir, nafaka ve ma'ûnet süknasından vazgeçerek boşandığı İbrahim'in, başka biriyle evleneceği haberini alınca kendisine müdahalede bulunmasından şikâyetçi olmuştur. İbrahim'in suçunu kabul etmesi üzerine ise mahkeme Aişe Hanım'ın başka biriyle evlenmesinde mani görmemiştir (456 Numaralı Elbistan Şer'iyye Sicili, Belge No:195, s. 299, 13.N.1308). Benzer şekilde Habibe Hanım'ı "...teyzen mezbureyi talak-ı selase ile tatlik ettim al götür..." diyen Abdurrahman Bey, Habibe Hanım'ın üç ay kardeşinin, iki ay da hemşirezadesinin evinde kalmasından sonra başka biriyle evlenmek istediğini işitince onu evine götürüp karı-koca hayatı yaşamaya başlamıştır. Ancak Abdurrahman Bey'in bu davranışı dine aykırı olduğu için konu mahkemeye intikal etmiştir (268 Numaralı Ilgın Şer'iyye Sicili, Belge No: Yok, s. 79-80, 29.Ns.1324). Bunun yanında bazı erkekler eski eşlerinin başkasıyla evlenmesine mani olmak için onlarla boşandıklarını reddetmek gibi tavrı sergilemişlerdir (BOA, C. ADL., 46/2778, 03.N.1219). Osmanlı mahkemeleri bu gibi durumlarda boşanmanın şahitle ispat edilmesi halinde kadınlara evlenme izni vermiştir (412 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili, Belge No: 156, s. 124-125, 25.Za.1307).

Boşanma sonrası eski eşlerin yeni evlilik girişimleri sadece erkekleri değil, kimi zaman kadınları da rahatsız etmiştir. Hatta bu girişimler eski eşlerde birbirlerini öldürmeye varacak derecede kıskançlık ve nefreti körüklemiştir. Böyle bir olay Rumkale kazasından Ali'nin nişanlısı Fatma'nın başına gelmiştir. Ali'nin eski karısı Besi'den boşandıktan bir süre sonra aynı köyden olan Fatma ile nişanlanması üzerine bunu haber alan Besi Hanım, kızı Saliha ile Fırat nehri kenarında çamaşır yıkadıkları bir gün Fatma'yı öldürerek Fırat nehrine atmışlardır (206 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, Belge No: 181, Sayfa No: 366, 3.Z.1284; Taş, 2013, s. 129).

Boşanma sonrasında yaşanan bu gibi kötü olayların başka sebepleri de olabiliyordu. Şam'da öldürülen Fatma isimli bir kadının katili olan eski kocası Mustafa mahkemedeki sorgulamasında Fatma'yı çirkin davranışları nedeniyle öldürmüştü (BOA, MVL., 36/39, 6.N.1263). Ancak belgenin devamı takip edilemediği için Fatma'nın gerçekten de kötü halleri var mıydı bilinmiyor. Kim bilir belki de Mustafa kendisini haklı çıkarmak için böyle bir savunma yapmıştı.

Osmanlı'da bu gibi cinayetlerde kısas üzerinde durulmakla beraber, iki belgeden anlaşıldığı kadarıyla cezaların 5 ila 15 yıl arasında kürek cezasına çevrildiği de olmuştur. Örneğin yukarıdaki belgede boşandığı karısını öldüren Mustafa için kısas yapılması gerekirken, Fatma'nın

vereselerinden birinin küçük kızı olması nedeniyle Mustafa'nın şer'an katli gerekmiyip diyet olunacağını belirtmesi üzerine Mustafa'nın İstanbul'da tersane-i amirede hapis tarihinden itibaren 7 sene kürekle cezalandırılmasına karar verilmiştir BOA, MVL., 36/39, 6.N.1263). Benzer şekilde İstanbullu Cemile Hanımı geceleyin evinin sokak tarafındaki penceresinden içeri girerek büyük bir bıçakla kasten öldüren eski kocası Mustafa'ya da Ceza Kanunu'nun zeyli gereğince hapis tarihinden itibaren 7 sene kürek cezası verilmiştir (BOA, A. MKT. MVL., 105/6, 23.C.1275). Bu tür cinayetlere karışan kadınlara verilen cezalara baktığımızda ise, örneğin eski kocası Ali'nin nişanlısı Fatma'yı öldürerek Fırat Nehri'ne atan Bese Hanım ile kızı Saliha için aileler 7.000 kuruş üzerine sulh yaparlarken (Taş, 2013, s. 129), Priştine kazasında Yunus'u darb eden ve yaralayan eski karısı Rukiye Hanıma, Yunus'un varisleri onu affetmesine rağmen, 5 sene hapis cezası verilmiştir (BOA, MVL., 198/81, 20.L.1266).

Boşanmalar, boşanan eşlerin yanı sıra onların aileleri arasında da anlaşmazlık ve şiddet olaylarına sebep olmuştur. Örneğin Yanya'dan Maksud isimli bir kişi, üç buçuk senedir Bağdad'ta bulunması nedeniyle memlekette bıraktığı karısı Çiko'yu boşadığına dair kâğıt göndermesi üzerine, Çiko'nun amcası Tahir'in bunu kabul etmeyerek, Çiko'ya nafaka almak amacıyla, meclis azasından bazı kişilerle annesini oturduğu evden kovup, eşyalarla beraber evi bir seneliğine mühürlettiğinden şikâyetçi olmuştur (BOA, A. MKT. DV., 165/62, 17.M.1277). Bir başka sicil kaydında ise karısı Huriye'nin kendisine itaat etmesi için mahkemeye giden Ali'nin "...*rakı içen isem ailem benden mutallaka olsun...*" diye şart edip daha sonra tekrar içki içerek eşinden boşanmak zorunda kalması üzerine Hüseyin'in karısının daha önceki kocasından olan oğlu Halef ile kavga ederek her ikisinin de bir süreliğine hapsedildiği görülmektedir (218 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, Belge No: 660, s. 15, 21.Z.1312). Seyid oğlu Hafız İsmail'de bir buçuk sene önce Fatma Hatun'u "...*bana lüzumun yok ıyalim değilsin...*" diyerek boşaması ve bir gece "...*hanemden çık ıyalim değilsin...*" diyerek hanesinden kovması üzerine Fatma Hanım'ın biraderinin ve annesinin kendi hanesine gelerek Fatma'yı hanesine sokup "...*ba matlubatımızı vereceksin vermez isen sakalına sebb ederiz burada duracak...*" dediklerini anlatmıştır (60 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili, Belge No: 311-137, s. 98-99, 29.S.1314). Yine bir sicil kaydında Mümin bin İsa'nın Mümine'yi boşaması üzerine dayısı Nurullah'ın evine giden Mümine'nin ardından Mümin'in kardeşinin Nurullah'ın evini basarak Mümine'nin kolunu darp edip zorla götürdüğü görülmektedir (Ceylan, 1991, s. 32-33).

Peki, Osmanlı görevlileri boşanma sonrasında yaşanan şiddet

olaylarının önlenmesi için herhangi bir tedbir almışlar mıydı? Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla alınan tedbirlerden biri kefalet senedi düzenlemek olmuştur. Böyle bir senet düzenleyenlerden biri Edirne’de ikamet eden Hüseyin Ağa’nın boşadığı karısı Şadiye Hanım’dır. Şadiye Hanım, 18 Kasım 1910 tarihinde emniyete verdiği arzuhalinde kendisini terk edip boşayan Hüseyin’in elinde her zaman silah olup yüzünü, gözünü, burnunu keseceğini söylediğini, gece gündüz iştret ederek, hatta esrar içerek kendisinin bulunduğu mahalleye gelip tehdidâne hareketlerde bulunduğunu ifade ederek can güvenliğinin tehlikede olması nedeniyle Hüseyin Ağa’nın adına kefalet senedi düzenlenmesini istemiştir. Bunun üzerine 27 Kasım 1910 tarihinde Şedide Hanım’ın mahallesinden Abdurrahman Ali isimli şahıs kefalet senedi imzalamıştır. Bu senede göre eğer Hüseyin, Şadiye Hanım’a bir daha tehdit ve taarruzda bulunmak, Şadiye Hanım’ın kapısına uğramak gibi hareketlerde bulunursa cezalandırılacaktı (BOA, DH. EUM. VRK., 6/46, 30.Za.1328)². Bu belgede dikkat çeken diğer bir husus ise arzuholden dokuz gün sonra kefil tayin edilmesidir.

1.2. ÇOCUKLARA DAİR

Boşanma sonrasında yaşanan problemlerden bir diğeri belki de en önemlisi çocuklarla ilgilidir. Boşanmış kadınların çocuklarını geri almak için verdikleri arzuhallere bakılırsa, çocuklar babaları tarafından kaçırılmıştı. Babaların çocuklarını annelerinden kaçırmaları gibi eylemlere girişmelerinin nedeninin onların evlatlarına duydukları özlem olduğu şeklinde iyimser bir şekilde yorumlamak istesem de bunda babaların çocuklarına vermelerine gereken nafakalarını ödemek istememeleri de etkili olmuştur. Çocukların kaçırılması üzerine mahkemenin çocuğun yaşını ve annesinde kalmaması için geçerli bir mazeretin olup olmadığını göz önünde bulundurarak anneye teslimine karar vermesi, babaya da çocuğu için nafaka ödeme yükümlülüğü getirmesi bu kanıyı güçlendiriyor. Örneğin Çeltik köylü Küçük Mehmed’in eski karısı Fatma Hatun’dan olan küçük oğlu Ethem’i bir mahalde bulup kaçırması üzerine Fatma Hatun davacı olunca, mahkeme çocuğun 7 yaşında olması ve boşanmalarından beri babanın çocuk için hiç nafaka vermemesi, ayrıca Fatma Hatun’un müşkil durumda olması nedeniyle çocuğun Fatma Hatun’a teslim edilmesine karar verirken, Mehmed’e çocuğunun nafaka ve eksa gibi hususlarına dikkat etmesi için tembihte bulunmuştur (BOA, A. MKT. UM., 89/8, 22.S.1268). Başka bir belgede de Şerifecik isimli bir kadının eski kocası İbrahim’in 5 yaşındaki oğulları Hasan Tahsin’i hile ile alıp İskilib kazasına götürmesi nedeniyle dokuz aydır evlat hasretine

² Kefalet senedi düzenlediğine dair başka bir belge için bkz. BOA, A. M., 24/88, (23 Z 1277).

tahammül edemediğini belirterek çocuğun kendisine teslim edilmesi için arzuhal verdiği görülmektedir(BOA, A. DVN., 113/29, 29.Ş.1272). Bu arzuhal üzerine çocuğun anneye verilmek üzere getirilmesi bildirilmiştir (BOA, A. MKT. DV., 92/73, 03.N.1272).

Babaların çocuklarını annelerinden kaçırmalarının nedeninin nafaka yükümlülüğünden kurtulmak olabileceğine dair düşüncem sadece yukarıdaki belgelerden yola çıkarak yaptığım bir tespit değil. Çocuklarını annelerinden kaçıran eski kocaların nafaka vermemek için eşleriyle muhâla'a yoluyla boşandığını iddia etmeleri de nafaka vermemek için bu gibi kaçırma eylemlerine giriştikleri fikrimi kuvvetlendirmektedir. Bunu bir örnek ile açmak istersek Habibe Hanımın başından geçen olayı ele alabiliriz. Habibe Hanım eski kocası Mustafa'nın mehr-i müeccelini vermemesinin yanı sıra hidane ve terbiyesinde olan on aylık kızını elinden alması üzerine çocuğun iade edilip, nafaka ve kisve verilmesini istediğinde, Mustafa, Habibe Hanım'ın nikâh ve nafakası kendi üzerine olmak şartıyla boşandığını söylemiştir. Ancak Habibe Hanım'ın bu iddiayı reddetmesiyle kendisinden şahit getirmesi istenen Mustafa'nın iddiasını ispatlayamaması üzerine çocuk Habibe Hanıma verilmiştir. Mustafa'ya ise çocuğun nafakası ile Habibe Hanıma olan mehir borcunu ödemesi tembihlenmiştir (426 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili, Belge No: 103, s. 56, 18.C.1329). Bir belgede de Saime isimli bir kadının eski kocası Mehmed Ali Bey hakkında açtığı nafaka davası sonuçlanmadan Mehmed Ali Bey'in kızını alması nedeniyle şikâyetçi olduğu görülmektedir (BOA, ZB., 350/54, 1.Ta.1314).

Boşanan eşlerin birbirlerinden çocuğu almak için çeşitli gerekçeler ileri sürdüğü yahut çocukları birbirlerinden kaçırmaları gibi olaylara rastlanmakla beraber aksi durumlar da söz konusudur. Yani bazı boşanmalar sonrasında taraflardan her ikisinin de çocuğu istememesi, hatta o psikoloji ile kendilerinin ve çocuklarının canına kıymaları gibi üzücü olaylar yaşanmıştır. Örneğin Söğütlü vapuru yüzbaşlarından Nazmi Efendi'nin Kasımpaşa'da oturan eski karısı Fatma Hanım çocuğu ile bir sandala binerek çocuğunu babasına vermek istediğinde, Nazmi Efendi'nin çocuğu kabul etmemesi üzerine önce çocuğunu ardından da kendisini denize atmıştır (BOA, DH. EUM. THR., 35/23, 2.Ca.1328). Boşanan bireylerin çocuklarının olmasının boşanmayı daha güç hale getirmesi iskat-ı cenin gibi üzücü olayların yaşanmasına da sebep olmuştur. Bu durum kişilerin boşandıkları eşleriyle hiçbir ilişkilerinin kalmamasını istemeleri, çocuğun bakım sorunu ve anne-baba ayrı çocuk büyütmenin zorluğu gibi düşüncelerden kaynaklanmış olsa gerek. Ancak belgeler sebebin ne olduğu hakkında maalesef bize bilgi sunmuyor (BOA, DH. MKT., 1071/6, 24.S.1324; BOA, ZB., 350/69, 20 Temmuz 1315).

Çalışmanın kapsam ve amacını aşmasıyla nedeniyle nafaka ve “hidane” konularına yer vermedim. Ancak, boşanma hakkı yok denecek kadar sınırlı olan kadınların kocalarının kendilerini boşaması için mehir ve nafakadan vazgeçeceklerinin yanı sıra çocuklarının bakımını da üstleneceklerine dair kocalarına sundukları tekliflerden daha sonra pişman olup bu durumun boşanma sonrasında bir kriz ortaya çıkardığını ifade etmeliyim. Mesela Edirneli Ziyet Hanım’ın haklarından feragat etmesi ve çocuklarının bakımını üstlenmesi üzerine muhâla’a teklifini kabul eden kocası Mustafa Bey, Ziyet Hanım’ın bir süre sonra kendisini nafaka vermeye mahkûm etmesine şöyle itiraz etmiştir:

1-Kızım Zehra 9 yaşında olduğu için onun nafakasına dair hiç bir müdafaamız olmamış iken kızımı 6 yaşında göstererek nafaka takdir olunması yanlışdır. 2- Oğlumun nafakasına gelince ben karımdan memnun iken karımın ricası üzerine oğlum 7 yaşını dolduruncaya değin eşim tarafından bakımının sağlanacağı taahhüdü üzerine muhâla’ayı kabul ederek ıtlak ettim. Bu nedenle nafaka takdir edilmesi yanlışdır. 3- Ziyet, oğlumun bakımını taahhüd ederek bütün şer’i hukuka göre yukarıda yazılı şartlar ile boşanmayı kabul ettim. Fakat eşim taahhüt ve sözlerinden geri döner ise bende geri dönerek nikâhımızın tecdidi yönünde başvuru yaparım (BOA, Y. PRK. AZJ., 30/17, 29.R.1312).

Çocuklarla ilgili son olarak hidane süresinin dolması üzerine boşanan eşlerin sorun yaşadıklarını belirteyim. Bu konuda Menteşe sancağı vergi kâtibi Halil Efendi’nin hikâyesi oldukça ilginçtir. Halil Efendi kızının artık 11 yaşına girmesi nedeniyle kendisine verilmesini istediğinde anne, çocuğun 11 yaşına girdiğini kabul etmiş fakat Halil’e vermek isteyip kızını mektepte okutmak istediğini söylemiştir. Ne var ki mahkeme çocuğun 11 yaşına girmesi nedeniyle babaya teslim edilmesine karar vermiştir (Türker, 2006, s. 314). Bu belge çocukların belirli bir yaştan sonra babaya verilip, annelerin ise evlat özlemi ve kaygısını çektiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

1.3. İNCİR ÇEKİRDEĞİNDEN İNCİYE MAL PAYLAŞIMI

Boşanma sonrasında yaşanan problemlerden bir diğeri sahip olunan eşyaların paylaşılabilmesidir. Eşler evlerini ayırma sürecinde ortak kullandıkları yatak, yastık, yorgan, halı, kilim, kap-kacak, hamam leğeni, güveç gibi sıradan fakat o dönemler için önemli olan ev eşyaları ile elmas, inci gibi kıymetli ziynetlerin kimde kalacağı konusunda anlaşamamışlardır (Zilfi, 2010, s. 280). Örneğin Abdülkadir Bey eski eşi Ayşe Hanım’ın boşanmaları esnasında evdeki para ve mücevher vs. eşyalarını alıp annesinin evine götürdüğünden (BOA, A. MKT. DV., 116/94, 07.S.1274), Hacı Mustafa Bey boşandığı karısı Edirne sakinlerinden Rukiye Hanıma olan

mehir ve nafaka borcunu ödemesine rağmen Rukiye Hanım'ın buna kanaat etmeyerek annesiyle beraber evini, malını, eşyasını zabt ettiğinden (BOA, HR. MKT., 191/77, 10.L.1273), Bosna eyaletinden Mehmed Kaptan ile 7 senedir evli olan Ümmü Gülsüm Hanım kocasının nikah ve nafakasını vermeden kendisini muhâla'a ile terk edip yüzüğünü, mahmudiye ve hayriye altınlarını, mücevherlerini ve eşyalarını aldığından (BOA, A. MKT. DV., 126/73, (8.M.1275), Reşide Hanım Sofya sakinlerinden olan kocası Osman'ın bir sene önce kendisini boşayarak 100 adet mahmudiye altını ile 200 adet rubiye altını ve 1.500 kuruşunu vermediğinden (BOA, A. DVN., 117/20, 01.S.1273), Haremsun karyesinden Karaca'nın oğlu İbrahim'in boşadığı karısı, İbrahim Bey'in kendisini iki çocuğuyla nafakasız bırakmasının yanı sıra elbise vs. eşyaları ile hayvanlarını fuzuli zapt ettiğinden (BOA, A. MKT. UM., 40/70, 21.M.1267), Bilad-ı Abad kazasından Beyhan Hanım 7 ay önce kendisini boşayan Menzilci oğlu Ömer'in mehrini, altı ineğini ve iki kıta tarlasını vermediğinden (BOA, A. MKT. DV., 65/94, 20.S.1269) şikayetçi olduğu görülmektedir. Başka bir belgede ise mücevherler ile eşyaların tesliminde sıkıntı çıkarsa "*şer'i şerifte*" yemin edileceğinden bahsedilmiştir (BOA, A. M., 26/9, 22.R.1278).

Kayıtlarda erkeklerin gerek boşanma durumunda kadına verdikleri gerekse bizzat şahsına ait bulunan çeşitli gayrimenkullere boşanma sonrasında müdahale ettikleri de görülmektedir. Örneğin Hatice Hanım Selanik'te mutasarrıf olduğu değirmeni kocası Osman'ın kendisinden habersizce üzerine kaydettirmiş olduğunu boşanma esnasında öğrenmiş olduğundan kocasının malına olan müdahalesinin engellenmesini istemiştir (BOA, A. MKT. UM., 196/48, 04.N.1271). Bir sicil kaydında da Ayşe Hanım kendisini boşayan kocası Ahmed bin Hüseyin'in nafaka ve mehrine karşılık olarak sattığı üzüm bağına boşanmanın ardından müdahalede bulunması üzerine mahkemeye müracaat ederek üzüm bağının kendisine ait olduğunu ispat ve tescil ettirerek Ahmed'in müdahalesini engellemiştir (219 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili, Belge No: 411, s. 262-263, 22.Ca.1312; Taş, 2013, s. 127).

İslam hukukuna göre eşler arasında mal ayrılığı rejimi uygulandığından evin eşyalarının kime ait olduğu konusunda eşler arasında görüş ayrılığı ortaya çıkarsa erkeklerin kullandıkları eşyaların kocanın, kadınların kullandıkları eşyaların ise kadının olduğuna karar verilir. Buna göre evlilik eşlerin mallarına ortak olmayı gerektirmez. Dolayısıyla kadın kendi malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Bu yetki nikâh ile kocaya geçmez. Ayrıca kadın kocasına verdiklerini hibe etmemiş ise koca bunları geri ödemekle yükümlü olur (Kaya, 2008, s. 91-92). Ancak yukarıdaki iki belgede görüldüğü üzere kocanın karısının malına müdahalede bulunmaması

gerektiği hususunun uygulamada gerçekleşmediğine dair örnekler de bulunmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti boşanma sonrasında kadınların mağduriyetlerini gidermek amacıyla kocaların peşine düşüp kadınların alacaklarını tahsil etmeye çalışmıştır (BOA, HR. MKT., 130/32, 12.R.1272; BOA, DH. EUM. AYŞ., 26/52, 21.S.1338).

Alacak-verecek pazarlıkları sonucunda eşlerden bazılarının sulh yaptığından bahsetmiştik (238 Numaralı Mardin Şer'iyye Sicili, Belge No: Yok, s. 36, 6.Ca.1282). Ne var ki taraflar bazen sulhlardan da pişman olmuştur (BOA, DH.MKT., 193/89, 27.Ş.1311).

2. KADINLARA DAİR

2.1. BOŞANAN KADINLARIN BAŞ ETMESİ GEREKENLER

Batılı çok sayıdaki kadın seyyah Osmanlı'da boşanmanın kadın için geçici bir durum olarak karşılandığından, onur ya da iffetleri zedelenmeden boşanan kadınların toplumda kabul gördüklerinden ve boşanmanın nasıl hayatlarında geçici bir durum olduğundan şaşkınlıkla bahsetmişlerdir. Onların bu düşüncelerinde Batılı kadınların durumunun Osmanlı kadınlarına kıyasla daha vahim olması etkili olsa gerek. Örneğin İngiltere'de kadınlar için pek çok durumda boşanma ve dul kalma çok acı sonuçlar ortaya çıkarabiliyordu. 19. yüzyıl ortalarına kadar kocalarının ölümüne bağlı olarak dul kalan kadınlar evli kadınların yaptıkları gibi alışverişe gidemez ve eğlence aktivitelerine katılamazlardı. İngiltere'de dulluk kadın için maddi, manevi büyük bir yıkımı beraberinde getirebilirdi. Orta sınıftan kadınların kocalarının işlerinin başına geçmeleri yasalara göre mümkün değilken, alt sınıftan ve aristokrat kesimden olanlar bu konuda biraz daha özgürlerdi. Boşanmış yahut terk edilmiş kadın ise toplum tarafından dışlanır, yalnızlığa mahkum edilir ve çocuklarından ayrı düşerdi. İşte bu nedenlerle Batılı seyyahlar boşanmanın Osmanlı kadının hayat düzeyinde pek bir değişikliğe yol açmadığını, kadının evinden bile çıkmadığını, evinden atılmadığını, eski düzeninin hemen aynı düzeyde korunduğunu kaydetmişlerdir (Akman, 2011, s. 110).

Batılı seyyahların bu anlatıları Osmanlı kadınlarının boşanma sonrasındaki durumlarının, Batı'daki boşanmış kadınlara nispetle, daha iyi olduklarını gösterse de Osmanlı kadınları da boşanma sonrasında birtakım sıkıntılar yaşamışlar, kendilerine ne olacağı konusunda aciz kalmışlardır. Örneğin boşanan kadınlar kendilerini geçindirecek iş veya paraya sahip olmadıkları takdirde çoğunlukla ayaklarının üzerinde duramayıp baba evlerine dönmek zorunda kalıyorlardı. Tabi kabul edilirler ise. Böyle olunca da kadını zor günler bekliyordu.

Çünkü aileler için, kızlarının evli bir kadın olarak evlerine

gelmesiyle, boşanmış bir kadın olarak gelmesi çok farklı. Boşanma sonrasında günümüz kadınlarının yaşamlarına dair yapılan bir araştırmaya göre boşanma sonrası periyodun en keskin görünüşü evlilik süreci ve evlilik öncesindeki arkadaşlar ve aile ile olan ilişkilerin yeniden tanımlanıp yapılanmasıdır. Bir kere boşanma eğiliminde olan eşlerin aileleri daha başlangıçta, özellikle çocuk da var ise, evliliğin devam ettirilmesi yönünde bir tutum sergilerler ve genelde boşanmış kızlarını kabul etmek istemezler. Kadınların boşandıktan sonra soy aileleri tarafından kabul görmemelerinin nedeni aile statüsünün azalmasından duyulan kaygıdır. Toplumun boşanmaya karşı gösterdiği direnç, boşanmış kadına karşı takınılan tutum, boşanmayı kadının başarısızlığı gibi gören anlayış ailelerin boşanmayı kadına hoş karşılamamasında etkilidir. Bunun yanında boşanmış kadının ekonomik bir yük olarak algılanması ve yeniden evlenme olasılığının düşük olması ailelerin boşanmış kızlarının yanında yer alması olasılıklarını azaltmaktadır. Boşanmaya yönelik sert tutumlara yol açan tüm bu nedenler kadının aile içindeki statüsünü düşürür. Ailenin boşanmaya yönelik baskıcı ve kontrolcü tutumu kadının eğitim düzeyi ve mesleki statüsüne bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunun yanında ailenin boşanma karşısındaki geleneksel ve korumacı tavrının azalıp boşanmanın onaylanmasında ailenin sınıfsal konumu, kadının eğitim düzeyi de etkilidir (Uğur, 2014, s. 298).

Kadınlar boşanma sonrasında erkeklere göre daha dezavantajlıdır. Bunun temel nedenlerinden biri biten evliliklerde genellikle çocukların da olması ve kadınların eşlerine oranla çoğunlukla kendilerini çocuklarına adayan taraf olmalarıdır (Uğur, 2014, s. 297). Osmanlı'da günümüze kıyasla daha erken yaşta evliliklerin yapıldığını ve aile planlamasının yaygın olmamasını göz önünde bulundurulursa o dönemde boşanan kadınların çoğunun çocuklu olmaları nedeniyle boşanma sonrasında daha dezavantajlı oldukları söylenebilir. Nitekim boşanma davalarında hamile yahut çocuklu kadınların sayısı hayli yer tutmaktadır.

Boşanmış kişiler, evli çiftlerle oluşturulan sosyal çevreye uyum sağlayamayacaklarını veya boşanmaları nedeniyle kendi davranışlarının yargılanacağını düşünme, çevrelerindeki çiftlerin mutluluğunu kıskanıp kendisini mutsuz hissetme, boşanmayla sonuçlanan evliliklerindeki sorunlarının arkadaşları arasında konuşulmasından kaçınma gibi gerekçelerle eski arkadaşlarıyla ilişkilerine son verme eğiliminde olurlar. Özellikle çocuğun da olduğu boşanmalarda çevrelerinde gördükleri tam ailelerin çocuklarına baba yokluğunu hissettireceği yahut çevrelerinin kendileri hakkında dedikodu yapacağı endişesi ve dış çevrenin bekâr anne olmalarından ötürü kendilerini tehdit olarak algılaması boşanmış kadınların iş yerinde, mahalle ve diğer sosyal çevrelerinde bilhassa erkeklerle ilişki

kurmaktan kaçınmalarına sebep olur. Böylece boşanma sonrasında arkadaş çevresinde bir daralma olur (Uğur, 2014, s. 298-299).

Çevrenin daralmasının nedenlerinden bir diğeri evliliğin eşler arasında ortak bir sosyal çevre oluşmasını sağlamasıdır. Boşanmayla beraber bu ilişkiler de değişime uğrar. Kadın ve erkek boşanma sonrası değişimleri farklı deneyimlerler. Bu farklılıktaki belirleyici ise kadın ve erkeğin farklı sosyalizasyonlarıdır. Kadının sosyalizasyonu sürecinde evlenme ve aile sahibi olma büyük önem taşır. Kültürel yapı, kadını kendisi için en ahlaklı olan eş ve annelik rollerine yönlendirir. Bu rollerini uygun bir biçimde yerine getirebilmeleri için kadınlar psikolojik olarak olgun, duyarlı ve sorumluluk sahibi olmaları beklentisi çerçevesinde bir sosyalizasyon sürecine tabi tutulurlar. Ancak sosyo-kültürel yapının kadına yüklemiş olduğu aile içi roller kadında maddi ve kültürel anlamda erkeğe bağımlılık yaratır (Uğur, 2014, s. 298). Kadınların evlilik sonrasındaki çevreleri genellikle kocalarının ailesi, çevresi ve onay verdiği kişiler üzerinden şekillenir.

Günümüzde kadınların artan oranda meslek ve kariyer edinmelerinin bu beklentilerde çok değişiklik yaratmamış olması özellikle kültürel anlamda kadının erkeğe bağlı pozisyonunun pek değişmemiş olması (Uğur, 2014, s. 298) nedeniyle Osmanlı'da da kadınlar eşle oluşturdukları sosyal çevrelerini boşanmayla beraber kaybetmişler olsa gerek.

Nitekim Burçak, Osmanlı'da boşanmış bir kadına kocasını ve mevkini kaybetmesi nedeniyle hoş gözle bakılmadığını, kadının artık önemsiz, değersiz ve yabancı olarak addedildiğini (Burçak, 1998, s. 111), Zilfi ise özellikle kadınlar için boşanmakla boşanmış kalmak arasında bugün bile bir fark olduğunu söylemenin belki pek de spekülatif kaçmayacağını söylemiştir. Zilfi'ye göre boşanmanın kendisi tatsız ve istenmez olmakla beraber evliliğin toplumdaki yeri ve yeniden evlilik yapma yönündeki belirgin eğilim göz önünde bulundurulduğunda "*boşanma ayıbı*" kadının bir kocadan ayrılmasından ziyade kocasız kalmasına bağlanmış olabilir. Evliliğe biçilen yüksek değer ve yetişkin bir kıza bakmanın ekonomik yükü, ailelerin kızlarının mutlu olmasını istemesi onları kızlarının yeni bir evlilik yapması için çaba göstermeye sevk etmiştir (Zilfi, 2010, s. 289-290). Nitekim D'Ohsson Türkler'de ailelerin ister boşanmış isterse dul kalsın yaşı çok büyük olmadıkça kızlarına yeni bir koca bulmak için ilgi gösterdiklerini anlatmıştır (D'Ohsson, 1973, s. 203). Tabi buna kızların, her ne kadar daha önceki evlilikleri sıkıntılı geçmiş ise de, yuva kurma, sevme-sevilme, aidiyet, eğer ilk evliliklerinde çocuk sahibi olmamış iseler anne olma gibi arzular beslemelerini de ilave edebiliriz. Fakat muhtemel ki Osmanlı

kadınlarını özellikle ekonomik şartlar yeni bir evlilik yapmaya sevk etmişti³. Zilfi'ye göre boşanmanın sıklığına karşın nüfus içinde boşanmış kadın oranının düşük olması boşanan kadınların yeniden evlenme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çocuklu kadınların boşandıkları eşlerinden olan çocuklarının vesayetlerinin belirli bir süre ile sınırlandırılmış olması yeni bir evlilik yapmalarını kolaylaştırmıştır (Zilfi, 2010, s. 289-290). Böyle olmakla beraber boşanma sonrasında yeniden evlenme boşanmadan sonra geçen süreye, boşananların yaş ve cinsiyetlerine, yeni bir evliliğe yönelik tutumlara, daha önceki evliliğin bitme nedenlerine bağlı olarak farklar gösterir. Bilhassa doğurganlığını kaybetmeye yakın yaşta olan kadınlar evlilik tercihinde gerilirler.

Kısacası boşanan kadınların çözmesi gereken sorunları çok ama güç ve kaynakları o ölçüde sınırlıdır. Bunun yanında hukuken boşanma gerçekleşmiş olsa bile toplumsal ve psikolojik boşanma gerçekleştirmemiş olabilmektedir⁴. Bu nedenle boşanma bazı kadınlara hayat vermiş olabilir fakat bazı kadınlar için yıkıcı bir ekonomi ve kişisel yitik anlamına gelmiştir (Zilfi, 2010, s. 293). Örneğin Mehmed Reşad isimli bir kişi kardeşini boşayan Ali Rıza Efendi'nin bu hareketi nedeniyle kardeşinin aklına sakat gelip, sefil ve perişan bir halde bulunduğunu anlatmıştır (BOA, DH. MKT., 2005/78, 4.Ra.1310). Başka bir belgede de boşanma sonrasında kadının intihar teşebbüsünde bulunduğu görülmektedir. Bu belgeye göre Trabzon Rüsumat Nezareti kâtiplerinden Selim Efendi'nin eski karısı kendisini denize atarak intihar teşebbüsünde bulunmuştur. Belgenin ilginç taraflarından birisi, Selim Efendi'nin karısını tekrar nikâhlayarak İstanbul'a gitmesi üzerine karısını yine boşamak fikrinde olduğunu haber alınarak

³ İstanbul'dan Nefise Hanım verdiği arzuhalinde 7 sene önce evlenip 22 gün evli kaldığı kocası Ali'nin İskenderiye'ye kaçarak zabtiye hizmetine girdiğini, kendisinin ise İstanbul'da kimsesiz olması nedeniyle evlenmek istediğini, fakat kocası üç defa boşanma mektubu göndermesine rağmen şer'an muteber görülmeyerek evlenmesine cevaz verilmediğinden bahisle "...iki elim böğrümde kalıp ekmek maddesine muhtac ve perişan ve zarurette olduğuma binaen..." diyerek gelen mektuplara itibar edilip, nikâh akdinin yapılmasına izin verilmesini ve mahalle imamına zabtiyeden tembihte bulunulmasını yahut da İskenderiye'ye gidebilmesi için yol harçlığı verilmesini istemiştir. Nefise Hanım'ın arzuhalini üzerine Mısır Valisi Abbas Paşa'ya gönderilen yazıda "...taife-i nisânın acezeden..." olduğu ve Ali'nin bu şekilde Nefise Hanımı rahatsız etmesinin hoş olmadığı belirtilerek durumun Ali'ye ifade edilip gereğinin yapılması istenmiştir. (BOA, A. MKT. DV., 68/10, 13.R.1269).

⁴ Toplumsal Boşanma: Eşinden ayrılmış dul bir kadın ya da erkek olmanın sosyal ilişkilere yansımaları. Psikolojik Boşanma: Eşin desteği olmaksızın bağımsız yaşamayı öğrenme. Bkz. <http://notoku.com/bosanmanin-etkileri-ve-sonuclari/>.

Rüsumat Nezareti'nce bu konuda duyarlı davranılması gerektiğinin bildirilmesidir (BOA, DH. MKT., 1482/8, 18.Ca.1305).

2.2. EVLENMEK İSTEYEN KADINLARIN BOŞANMALARININ TESCİLİ

Bazı Osmanlı kadınları için daha önceki evlilikleri boşanma sonrasında bile çocukluklarından beri hayalini kurdukları yuvayı oluşturmalarına engel olmuştur. Yeniden evlenmek isteyen kadınlar için bu evliliğin önündeki en büyük engel daha önceki evliliklerinin sona erdiğine dair ellerinde “*tatliknameleri*”nin yani “*boşanma hüccetleri*”nin olmamasıydı. Boşanma işleminin hemen sonrasında kadına boşandığına dair bir senet verilmesi oldukça önemliydi. Kadınlar tekrar evlenmek istediklerinde eğer ellerinde böyle bir belge yoksa evlenemiyorlardı⁵. Aslında kadınlar böyle bir evlenme engeliyle karşılaşmamak için boşanmalarını tescil ettirme eğiliminde olmuşlardır. Fakat bu bir kural değildi⁶. Zilfi kadınların kocalarının kendilerini boşadıklarını öğrendiklerinde değil de nafakaya ihtiyaç duydukları yahut başka biriyle evlenmek istedikleri zaman mahkemeye müracaatta bulunduklarını söylemiştir. Örneğin Üsküp'ten Gülferid Hanım bir kaç ay önce hiç bir kusuru yok iken kendisini boşayan kocası Leskofçalı tütüncü Receb'in eşyalarını evinde zabt etmesinin yanı sıra hamile olduğu halde bile iddet nafakası vs. hukukuna dair alacaklarını vermediğinden şikâyetle “... *zevcim zımında kalan iddet-i nafaka ta'yin ve taraf-ı carıyaneme i'tası yoluna gidilmediğinden hayli vakitten beri peder hanesinde ikame ederim peder dahi jandarma tekaüdlerinden ve yetmiş mütecaviz etmiş bulunduğundan idare edememekte olduğu cümlemiz fakr'ül hal ve muhtaceynden olub hal-i perişanlığı bundan sonra ne tarafa ve ne yolda arz edeceğimi şaşırılmış kalmış açıktan feda olmak derecesine gelmiş*” diyerek iddet-i nafakasının verilmesi hususunda ferman buyrulmasını istemiştir. Bu boşanma daha önce kayıtlara geçmiş miydi bilmiyorum ama kadınların boşandıkları eşlerinden alacaklarını talep etmelerinin boşanmaları ortaya çıkarıp, kayıt altına alınmasını sağlaması bakımından önemlidir (BOA, TFR. I.. ŞKT., 2/121, 14.L.1320).

Kadınların ellerinde boşanma hüccetlerinin olmamasının bir diğeri

⁵ Bu gibi nikâhların yapıldığı da olmuştur. Ancak eğer kadın gerçekten eşinden boşanmışsa yahut eşi vefat etmiş ise söz konusu nikâhlar kanuna aykırı fakat dinen geçerliydi.

⁶ Osmanlı'da 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ile evlenme ve boşanmaların kayıt altına alınması zorunlu hale gelmişti fakat uygulamada buna riayet edilmediği de olmuştur.

nedeni her kadının boşanmasını tescil ettirme imkânına sahip olmamasıydı. Özellikle başka bir yerde olan kocaların eşlerini boşadıklarını mektupla bildirmeleri bu gibi sıkıntılara sebep olmuştur. Örneğin Hüdavendigar'da bulunan Cerrah Salih'in eski karısı "...merkum bundan akdem bir kıt'a mektub gönderüb ıtlak etmiş ise de hüccet-i şer'iyye olmadığından sübut olmamış..." (BOA, A. MKT. UM., 39/81, 15.M.1267), Kabataş sakinlerinden Hamza Efendi'nin Şam'da on ay kaldıktan sonra İstanbul'a gönderip mektupla boşadığı karısı "...Allahın emriyle diğer iyale varmak murad olunmuş ise de böyle minel gıyab mektub ile tatlik olduğumuzdan erim ahire nikâh etmeyip..." (BOA, A. MKT. DV., 116/5, 25.M.1274) demiştir. Bu nedenle kadınlar arzuhal vererek boşanma hüccetlerini talep etmişlerdir. Örneğin bir belgede Fatma isimli bir kadının Çankırı sancağındaki Samanpazarı'nda bulunan kocası Hasan'ın kendisini 5-6 yıl önce boşayarak İstanbul'a gönderdiğini ve geçen süre zarfında zaruret içinde kalarak başka biriyle evlenmek istediğini fakat elinde tatliknamesi olmaması nedeniyle evlenemediğini anlatarak kendisine boşandığına dair hüccetin gönderilmesini istediğini görülmektedir (BOA, DH. MKT., 2588/110, 7.Za.1319).

Bu belgeler aynı zamanda boşanma hüccetinin olmaması durumunda, evliliğe izin verilmemesi noktasında, nikâhı kıyanların titizlik gösterip, mektuplara itibar etmediklerini ortaya koymaktadır. Nitekim İstanbul'dan Fatma Hanım kocasının birkaç kez kendisini boşadığına dair gönderdiği mektuplara mahalle imamının itibar etmediğinden yakınmıştır⁷.

Boşanmış kadınların boşandıklarına dair hüccetlerinin olmasına onlarla evlenmek isteyen adaylar da hassasiyet göstermiştir. Bir belgede Vidinli Emine Hanım iki ay önce Salih Çavuş'un kendisini boşayıp mehrini vermesine rağmen gerek mahkemede gerekse birkaç kişinin yanında boşandığına dair elinde bir hüccet veya senet olmaması nedeniyle tekrar evlenemediğini şöyle anlatmıştır:

...bu cariyelerini Deraliye'ye gönderip gerek benim gerek yetim

⁷ "Zevcim Hacı Ahmed Ağa bundan akdemce Şumnu canibinde bulunduğu halde 25 Safer 1271 tarihiyle bu cariyelerini hul' ederek nikâh ve nafakasını havale ve bir kıta mektup göndermiş ve daha sonra 1272 tarihinde Dersaadet'e gelerek hanesine uğramayarak Şam-ı Şerif canibine azimet etmiş ve kendisine mektup yazılıp bu tarafa istetilmiş ise de 1273 tarihli tarafımıza ve mahallemizin imamına yazdığı mektuplarında 1271 tarihinde Şumnu canibinde iken hul' ve terk eylediğini... bildirmiş ise de bu kağıtlar sıhhatçe salih sened-i şer'i olmadığından ve cariyeleri 5 seneden beri bu halde perişan kaldığım ve kendim taife-i nisvan-ı acezeden bulunduğuma". (BOA, A. MKT. DV., 152/20, 18.B.1276).

çocuğumun mallarımızı telef edib hisse-i vahide bir şeyimiz kalmayıp Allah'tan gayrı kimsem olmayıp bazen kismetim çıkıyorsa da yedimde ıtlak senedim olmadıkça almıyorlar. Hâlbuki Asitane'de kız kardeşine ısmarlamış 'kimse almasın ıtlak etmedim hala taht-ı nikâhımdadır' ki kız karındaşı dahi oraya buraya tevatur ederek... ..sokaklarda çocuğum ile sefilim Salih Çavuş kullarını Deraliye'ye celb huzur-ı devletlere mürâfa'a alacaklarımızı versin ve yedime bir ıtlak senedi versin...(BOA, A. MKT. DV., 78/99, 23.Ca.1271).

Bu konuda mahalle halkı da hassasiyet göstererek boşandıkları kesin olmayan kişilerin evlenmelerine müdahalede bulunmuşlardır (BOA, A. MKT. DV., 85/56, 17.S.1272). Aslına bakılırsa kadınların ellerinde boşanma hüccetlerinin olmaması sadece bir prosedür değildi. Belgelerden bazı kadınların da gerçekten boşanmış olup olmadıkları konusunda tereddütleri oldukları anlaşılmaktadır. Bilhassa kocaları başka bir yere giden kadınlar kocalarının ne zaman dönecekleri, kendilerini boşayıp boşamadıkları, hatta hayatta olup olmadıkları hakkında net bir bilgi sahibi olamamışlardır. Mesela Hatice Hatun'un Nizamiye Tekkesi Şeyhi olup Kayseri sancağına bağlı Develi kazasına giden kocası Osman Kemaleddin Efendi'nin on dört aydır kendisine bir akçe göndermediği gibi bazı yerlere kendisini boşadığına dair mektup yolladığını işittiğini anlatıp eğer kocası kendisini boşamış ise mehir ve nafakasını göndermesini, boşamamış ise Dersaadet'e gelmesini istemesi üzerine celb edilen Kemaleddin Efendi, Hatice Hatun'dan memnun olup yakında İstanbul'a döneceğini söylemiştir. Ayrıca Kemaleddin Efendi'nin Nizamiye Tekkesi'ndeki günlük 300 dirhem lehm ganeminin (koyun) Hatice Hatun'a verilmesine dair vekili kasap Hacı Molla'ya mühürlü kâğıt vermesi sağlanarak İstanbul'a dönmesi taahhüt altına alınmıştır (BOA, A. MKT. UM., 446/69, 24.C.1277).

Yukarıdaki belgeden de anlaşıldığı üzere kadınların sorunlarını çözmek, hukuklarını muhafaza etmek isteyen Osmanlı görevlileri kocalara ulaşmak için tahkikatlar yaparak boşanmayı tescil etmeye çalışmıştır (BOA, A. MKT. NZD., 221/13, 24.Ş.1273; BOA, TFR. I. SL., 192/19104, 18.C.1326). Bu tahkikatlar ile bir taraftan kadınların mağduriyetleri giderilmeye çalışırken diğer taraftan fasid bir nikâh yapılması engellenmek istenmiştir. Çünkü boşanma hakları yok denecek kadar sınırlı olan Osmanlı kadınlarının bitirmek istedikleri evlilikleri için yalana başvurdıkları kayıtlarda vakidir (BOA, ZB., 424/131, 24 Mayıs 1323).

Bununla beraber bazı erkekler de boşandıkları eşlerinin yeni bir evlilik yapmasına mani olmak amacıyla onların evlenmeleri için gerekli olan boşanma hüccetini almalarında sorun çıkarmışlar hatta boşanmayı inkâr yoluna bile gitmişlerdir (BOA, A. MKT. DV., 148/97, 24.Ca.1276). Boşanmaların şahitle ispat edilmesi durumunda ise boşanmaya hükm edilmiştir (Yakut, 2006, s. 133). Böyle olmakla beraber zamana ve kişilere göre uygulamaların kimi zaman

farklılık gösterdiğini de ifade etmeliyiz. 6 Ağustos 1910 tarihli bir belgeden anladığımız kadarıyla, boşanma sabit olsa dahi söz konusu hüccetin de bulunması gerekiyordu⁸.

Boşanmanın sabit olup olmadığının açığa kavuşturulamadığı durumlarda ise kadınlara yeni bir evlilik için izin verilmemiştir (BOA, ZB., 104/33, 13 Temmuz 1324). Bunun yanında yapılan tahkikatlarda ne kadar titiz davranılsa da bazı aksaklıklar da olmuştur⁹.

SONUÇ

Günümüz toplumunda olduğu gibi Osmanlı'da da boşanma sonrasında sorunlar yaşanmıştır. Bunları boşanma kararından pişman olma, boşanan eşlerin yeni evlilik girişimlerinin neden olduğu kıskançlık ve öfke, şiddet, iftira, eşya, nafaka, çocuk, çevreyle baş etme, uyum, ekonomik sıkıntı, depresyon, alışkanlıkları bırakıp yeni alışkanlıklar edinme gibi başlıklar altında toplayabiliriz. Belgelere bakıldığında en fazla nafaka ve çocuk konularında sorun yaşandığı anlaşılmaktadır ki, günümüzde de böyle olduğu düşünülmektedir. Ancak bu bizi yanıltmamalıdır. Zira nafaka ve çocukla ilgili sorunlar iki tarafı da ilgilendirdiği için mahkemeye intikal etmemesi pek mümkün değildir. Günümüzden farklı olarak Osmanlı'da kayıt altına alınmamış boşanmaların da olması sebebiyle yeni bir evlilik yapmak isteyen kadınlar boşanmalarına dair ellerinde resmi bir belgeleri olmadığı için müşkil durumda kalmışlardır. Osmanlı görevlileri bu konuda kadınların yanında yer almışlardır. Günümüzde “*boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*”, “*boşanmış kadınların toplumsal kabulleri*”, “*boşanma sürecinde bulunan kadınlarda tramva sonrası stres belirtileri*” gibi unvanlar altında çalışmalar yapılmaktadır. Osmanlı'da ise bununla ilgili sadece bir belgeye rastlanıldı. Çünkü bunlar mahkemeye intikal ettirilmesi gereken sorunlar değildi. Bu gibi vakalara bugün bile daha ziyade psikiyatri kliniklerinde rastlanır. Osmanlı kadınlarının boşanma sonrası yaşamlarına dair bizlere anılar, günlükler bırakamamaları nedeniyle onların neler

⁸ Bu belgeye göre Eskişehir'den Derviş oğlu Haşim'in karısı Rabia Hanımı 30 Haziran 1910 tarihinde mehr-i müccel ve muaccel, iddet nafakası, ma'ûnet süknası, küçük oğlu ve kızının nafaka ve kisve parasından fariğ olmak şartıyla boşadığına yani muhâla'a yaptıklarına dair hüccetin kaydedilmiş olmasına rağmen 26 kuruşluk harcın ödenmemesi ve o şekilde hüccetin verilmesine dair nizamnamede açıklık olmaması nedeniyle hüccetin verilmesi için gerekli olan harcın Rabia Hanım tarafından gönderilmesi istenmiştir. (BOA, DH. EUM. KADL, 22/37, 25.M.1329).

⁹ 20 Eylül 1891 tarihli belgede Uşak'ta Benderli oğlu Ahmet'in karısını boşadığına dair ilamın neticesini beklemeksizin izinnamesiz bir şekilde Tapu Kâtibi Ali Efendi ile evlendiren hatta zifaflarını gerçekleştiren kaymakam vekili Hafız Efendi'den şikâyetçi olmuştur. Bkz. (BOA, DH. MKT., 1869/115, 15.S.1309).

yaşadıklarını tam olarak bilmemekle beraber günümüzde yükseköğrenim görmüş ve kariyer sahibi kadınların anlatılarına bakarak, kadınların ve onların ailelerinin gerek birbirleri gerekse çevreleriyle baş etmeleri gereken çeşitli sorunlarının olduğunu söyleyebiliriz. Bunda evliliğe biçilen yüksek değerlin boşanmayı kadın için bugün bile bir başarısızlık addediyor olmasının etkisi büyük olmuştur.

KAYNAKLAR

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları (BOA)

MVL., 36/39, (6 N 1263).; MVL., 36/39, (6 N 1263).; MVL., 198/81, (20 L 1266).; A. MKT. DV., 126/73, (8 Muharrem 1275).; A. MKT. DV., 116/5, (25 M 1274).; A. MKT. DV., 65/94, (20 S 1269).; A. MKT. DV., 116/94, (07/S/1274).; A. MKT. DV., 165/62, (17/M/1277).; A. MKT. DV., 92/73, (03/N/1272).; A. MKT. DV., 68/10, (13 Rebiülahir 1269).; A. MKT. DV., 152/20, (18 Recep 1276).; A. MKT. DV., 78/99, (23 Ca 1271).; A. MKT. DV., 85/56, (17/S/1272).; A. MKT. DV., 148/97, (24/Ca/1276).; DH.MKT., 193/89, (27/Ş/1311).; DH. MKT., 2005/78, (4 Ra 1310).; DH. MKT., 1482/8, (18 Ca 1305).; DH. MKT., 2108/119, (5 Ca 1316).; DH. MKT., 2588/110, (7 Za 1319).; DH. MKT., 1869/115, (15 S 1309).; DH. MKT., 1071/6, (24 S 1324).; A. MKT. UM., 89/8, (22/S/1268).; A. MKT. UM., 39/81, (15/M/1267).; A. MKT. UM., 446/69, (24/C/1277).; A. MKT. UM., 196/48, (04/N/1271).; A. MKT. UM., 40/70, (21/M/1267).; ZB., 104/33, (13 Temmuz 1324).; ZB., 424/131, (24/Ma/1323).; ZB., 350/54, (1 Teşrin-i Evvel 1314).; BOA, ZB., 350/69, (20 Temmuz 1315); A. DVN., 113/29, (29 Ş 1272).; A. DVN., 117/20, (01/S/1273).; A. M., 26/9, (22/R/1278). A. M., 24/88, (23 Z 1277).; HR. MKT., 130/32, (12/R/1272).; MKT., 191/77, (10/L/1273).; A. MKT. NZD., 221/13, (24/Ş/1273).; A. MKT. MVL., 105/6, (23 C 1275/28 Ocak 1859).; DH. EUM. VRK., 6/46, (30 Za 1328).; DH. EUM. THR., 35/23, (2 Ca 1328).; DH. EUM. AYŞ., 26/52, (21 S 1338).; TFR. I. SL., 192/19104, (18 C 1326).; TFR. I. ŞKT., 2/121, (14 Şevval 1320/14 Ocak 1903).; DH. EUM. KADL, 22/37, (25 M 1329).; C. ADL., 46/2778, (03 N 1219).; Y. PRK. AZJ., 30/17, (29/R/1312).

2- Şer'iyye Sicili Defterleri

412 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili./ 456 Numaralı Elbistan Şer'iyye Sicili./
268 Numaralı Iğın Şer'iyye Sicili./ 426 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili./
238 Numaralı Mardin Şer'iyye Sicili./ 60 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili./
338 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicili./206 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili./
218 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili./ 219 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili.

3-Telif Eserler

Akman, F. B. (2011). *Batılı seyyahların gözüyle Osmanlı kadını*, İstanbul.
Burçak, B. (1998). II. Abdülhamid devrinde İslam ve Batılılaşma karşısında kadının konumu, *Doğu-Batı*, C: 1, Sa: 3, s. 109-117.
Ceylan, Y. (1991). *Konya şer'iyye sicillerinden ikinci defterde kayıtlı olaylar ve hükümler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
D'ohsson, M. de M. (1973). *XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde örf ve âdetler*, (Çev. Zerhan

- Yüksel), İstanbul.
- Kaya, A. (2008). 17. yüzyıl Bursa şer'îye sicillerinin İslam aile hukuku açısından tahlili, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:17, Sa. 1, Bursa, s. 81-107.
- Taş, Y. (2013). *Kadı sicillerine göre XIX. asrın ikinci yarısında Urfa'da sosyal hayat*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türker, M. (2006). *H. 1320/I (M. 1902) Tarihli şer'iyye siciline göre Fethiye şehri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 314, Malatya.
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: Akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma, *Mediterranean Journal of Humanities*, C. IV, Sa: 2, s. 293-326.
- Yakut, Y. (2006). *XIX. Yüzyıl sonlarında İnegöl (C-233 numaralı H. 1313/M. 1892 yılına ait şer'îye sicili kayıtlarına göre)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Isparta.
- Zilfi, M. C. (2010). Geçinemiyoruz: 18. yüzyılda kadınlar ve Hul, Madeline C. Zilfi (Editör), *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, İstanbul. <http://notoku.com/bosanmanin-etkileri-ve-sonuclari/>.